

**DIŞ TİCARET VERGİLERİNİN KAMU GELİRLERİ
İÇİNDEKİ YERİ VE GELİŞİMİ**

Yard. Doç. Dr. Şahin AKKAYA

İstanbul Üniversitesi

İktisat Fakóltesi

Maliye Bölümü

GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ithalat ve ihracat üzerinden alınan dış ticaret vergileri kamu gelirleri içinde önemli bir yere sahiptir. Dış ticaretten alınan vergilere, ülke içinde üretilen mallar üzerine konmuş olan dolaylı vergilerin (genel satış vergileri, özel tüketim vergileri) yüküne eşit bir yükü, ithal edilen aynı nitelikteki mallara yüklemek için uygulanan dolaylı vergiler de eklenerek, bu tür vergilerin kamu gelirleri içindeki önemi incelenebilir. Ancak, söz konusu bu vergiler ülke içindeki üretimi koruyucu etki yapmayacak, sadece konmamaları halinde ülke içinde üretilen mallar açısından ortaya çıkacak olumsuz durumu ortadan kaldırıcı etki yaratacaktır. Yine, ihracat vergilerinin etkilerine benzer etkiler yaratan devletin ihracat pazarlama kurumlarının kârları da ihracat vergisi geliri gibi gözönüne alınarak incelenebilir. Fakat burada kamu geliri sağlaması açısından dış ticaret vergileri incelenirken ithalat esnasında alınan dengeleyici nitelikteki dolaylı vergiler ile ihracat pazarlama kurumlarının kârları ele alınmayacak, ithalat esnasında alınan gümrük vergileri ve diğer mali yükümlülükler ile ihracat vergileri gözönüne alınacaktır.

1- Genel Olarak Dış Ticaret Vergileri(*)

Malların ithalatı sırasında alınan gümrük vergileri (ve diğer ithalat vergileri) gelir elde etme ve ülke içindeki üretimi korumak amacıyla kullanılabilir. Fakat, kalkınmanın ilk aşamalarında kamu geliri elde etme amacı ağırlık taşımaktadır. Bu vergiler sözü edilen amaca yönelik olarak kullanılırken ortaya çıkacak çeşitli faydalardan bahsetmek mümkündür⁽¹⁾.

Öncelikle gümrük vergileri, ülke içinde uygulanan diğer dolaylı vergilere nazaran daha kolay uygulanmaktadır ve dolaylı vergilemenin amaçlarına ulaşmada daha uygun bir vergileme aracıdır. İthalat belli başlı gümrük kapılarından yapıldığından dolayı, nitelikli personel gereksinimi daha azdır. Etkin vergileme nedeniyle bu vergilerden elde edilecek toplam potansiyel gelir, ülke içinde diğer dolaylı vergilerden elde edilecek gelire oranla daha fazladır.

Yine gümrük vergileri, bilhassa lüks nitelikteki tüketim malları ile ekonomik kalkınma açısından önemli kabul edilmeyen sermaye mallarının ithalatının

(*) Dış ticaret vergilerinin yanı sıra dış ticareti etkileyen diğer engeller için bkz. Şahin Akkaya, Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Rekabet, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.

(1) John F. Due, "Customs Duties in Developing Countries", *Readings on Taxation in Developing Countries*, Third Edition içinde, (Editörler Richard M. Bird ve Oliver Oldman), The Johns Hopkins Press, Baltimore 1975, ss. 175-176.

kısıtlanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, bu tür vergiler ülke içinde üretilmeyen lüks malların ithalatını kısırarak toplam tasarruf oranını artıracaktır. Ayrıca, ithalatın kısıtlanması yoluyla ülkenin döviz ihtiyacı da azalmış olacaktır.

Bunlardan başka, yatırımların kalkınma plânlarına uygun sektörlerle kanalize edilmesi, farklı sermaye mallarına farklı gümrük vergisi oranları uygulanarak gerçekleştirilebilmekte, koruyucu etkisi dolayısıyla yüksek gümrük vergisi uygulanan ürünleri üreten sanayilerin ülke içinde kurulması da sağlanmaktadır.

Son olarak, kalkınmanın ilk aşamalarında yüksek gelir gruplarınca tüketilen ithal mallarına konan gümrük vergileri, vergi adaleti açısından da uygun kabul edilebilir. Doğal olarak, bu ülkelerde artan oranlı gelir vergilerinin etkin bir şekilde uygulanmadığı düşünülürse, gümrük vergisinin önemi daha kolay anlaşılabilir.

İleride daha ayrıntılı bir şekilde değinileceği gibi, gümrük vergisinin kalkınmanın ilk aşamalarında oluşan bu faydaları daha sonraki aşamalarda kaybolmakta, ülke içi üretimi koruma amacı önem kazanmaktadır.

Öte yandan, idarî açıdan bakıldığında ithalat vergilerine göre daha kolay uygulanabilen ihracat vergilerini kullanarak değişik amaçlara ulaşmak arzulanabilir⁽²⁾.

- Hammaddelerin ihracı üzerine ihracat vergisi konarak, ülke içindeki hammaddeleri işlemek için kurulan endüstrilerin korunması amaçlanabildiği gibi, düşük kaliteli mal üzerine vergi konarak kaliteli malın ihracatının artırılması sağlanmaya çalışılabilir. Yine, bu vergilerle bazı malların ihracı önlenerek, yurtiçi kaynakların ülkede kalması hedeflenebilir.

- İlimli ya da düşük düzeydeki ihracat vergileri kamu geliri elde etmek amacıyla kullanılabilir.

- İhracat vergisinin uygulanmasının nedenlerinden en önemlisi ise, uluslararası piyasalarda belirli mallara ilişkin olarak sahip olunan tekel gücünün kullanılmasıdır. Esasen böyle bir durumda verginin yükünün, satışlarda önemli bir azalma olmaksızın büyük bir kısmı itibariyle ya da tamamen malı ithal eden ülkedeki tüketicilere aktarılacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle, herhangi bir

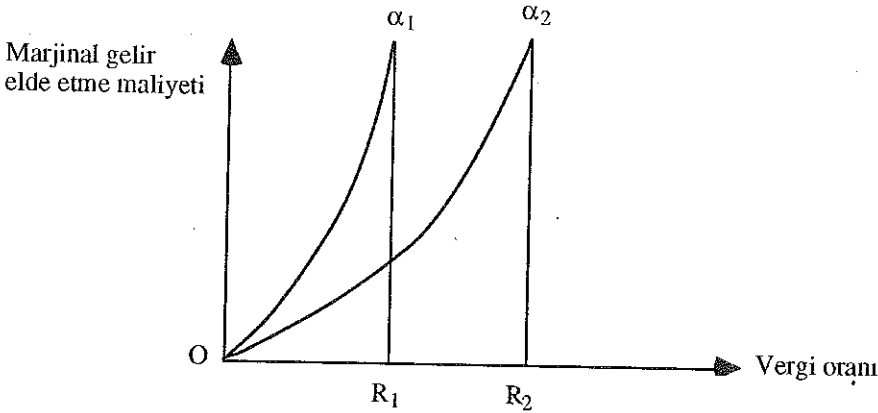
(2) Jonathan Levin, "The role of Taxation in the Export Economies", *Readings on Taxation in Developing Countries*, içinde (Editörler Richard Bird ve Oliver Oldman), The Johns Hopkins Press, Baltimore 1967, ss. 342-343 ve A.R. Prest, *Public Finance in Under-Developed Countries*, Second Edition, Redwood Press Ltd., Trowbridge, Wiltshire, 1972, ss. 67-68.

mum tekel kârlarını elde etmek amacıyla ihracatı vergilendirmektir. Ancak, tekelcinin ülke içindeki tekelci gücü ortadan kaldırılıp, dış piyasada korunamadığı durumda, bunların herbiri birinci en iyi politika yerine ikinci en iyi politika olarak kullanılabilir⁽⁶⁾. Tekelci firma iç ve dış piyasa arasında ayırım yapmıyorsa, ihracat vergisi malın iç fiyatı ile ihracat fiyatı arasında bir fark yaratır ve tekelci firmayı, iç fiyatı ile vergisiz ihracat fiyatını eşitlemeye zorlar. Genel olarak, ihracat vergisi tekelcinin vergili ihracat fiyatını yükseltirken, iç piyasadaki fiyatını düşürecektir. Bu ikinci etki ülkenin refahını arttırırken, eğer malın dış talebi içi talepten daha az elâstik ise ve tekelcinin vergisiz dünya fiyatı, ihracat piyasasındaki kân maksimize edici fiyattan daha düşük olursa, ihracat vergisi ülkenin refahını birinci etkiden dolayı bir kere daha yükseltecektir. GATT ihracat vergilerini yasaklamamakla birlikte, bu vergiler talebi elâstik olmayan yabancı tüketicileri vergilendiren önemli bir araç olduğundan, misilleme ile karşılaşımla olasılığı sözkonusudur⁽⁷⁾.

2- Kamu Gelirleri Açısından Dış Ticaret Vergileri

Devlet gümrük vergilerini sadece gelir elde etmek amacıyla kullanıyorsa, bu verginin oranını geliri maksimum kılacak şekilde saptayabilir. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, bu vergiler ihracat vergileri hariç diğer vergilere nazaran daha düşük maliyetle toplanmakla birlikte, üretim ve tüketim maliyetlerine yolaçmaktadır. Hem toplama maliyetleri hem de üretim ve tüketim maliyetleri, gümrük vergisinden elde edilecek geliri maksimum kılan vergi oranını etkileye-

Şekil 1 : Maksimum Geliri Sağlayan Vergi Oranı

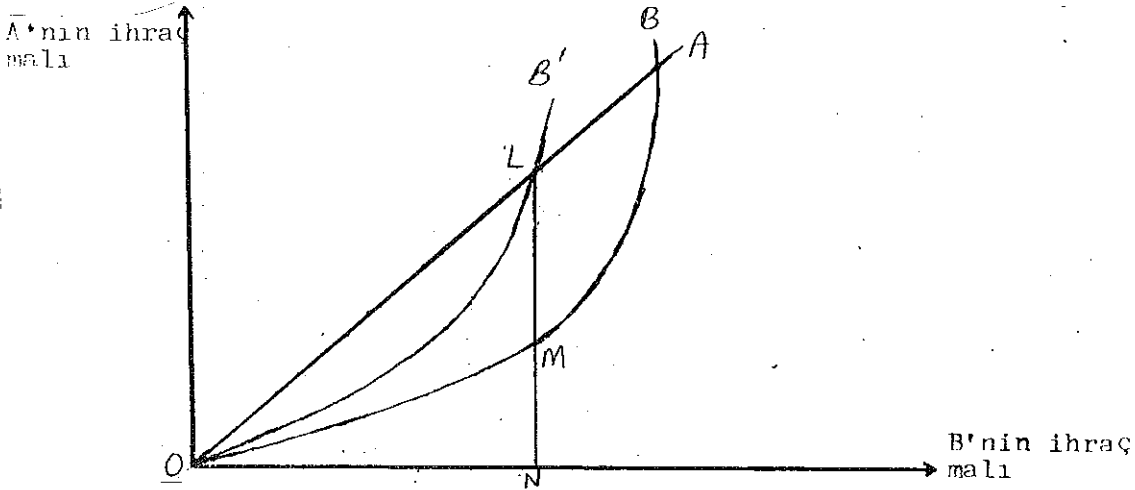
(6) A. Auquier ve R.E. Caves, "Monopolistic Export Industries, Trade Taxes and Optimal Competition Policy, *The Economic Journal*, 89 (September 1979, s. 559).

(7) A. Auquier ve R.E. Caves, a.g.m., ss. 561-562.

cektir. Aynı şekilde, sözkonusu oran ithal malının özelliklerine göre farklı olacaktır. Maksimum geliri sağlayan vergi oranının belirlenmesi, ithalat talep eğrilerinin doğrusal olduğu varsayımına göre çizilmiş Şekil 1 yardımıyla ayrıntılı olarak açıklanabilir⁽⁸⁾.

Şekilde yer alan α_1 ve α_2 eğrileri ithal edilen iki mala ilişkin marjinal gelir elde etme maliyetini göstermektedir. Serbest dış ticaret denge noktasında daha düşük ithalat talep elâstikiyetine sahip olan mal olan ikinci mala ilişkin eğri (α_2) şeklin sağ tarafında bulunmaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi, gümrük vergisi oranı artırıldıkça hem toplanan vergi miktarı, hem de üretim ve tüketim maliyetleri artmaktadır. Yani, elde edilen net gelire ilişkin üretim ve tüketim maliyetleri ile elde edilen gerçek gelir arasında bir ilişki bulunmakta ve bu ilişki şekildedeki marjinal gelir elde etme maliyeti eğrileri ile gösterilmektedir. Maksimum geliri sağlayan gümrük vergisi oranına ulaşıldığında da marjinal gelir elde etme maliyeti sonsuz olmaktadır.

İthalat talep elâstikiyeti daha düşük mala (2. mal) uygulanacak OR_2 ile esnekliği daha yüksek mala (1. mal) uygulanacak OR_1 vergi oranları maksimum geliri sağlayan vergi oranları olmaktadır. Böylece, marjinal gelir elde etme maliyeti hangi malda daha düşük ise, bu mala ilişkin maksimum geliri sağlayan vergi oranının, diğer mallara konacak vergi oranına göre daha yüksek olması gerekmektedir.

Şekil 2 : Genel Denge ve Maksimum geliri sağlayan vergi oranı

(8) W. Max Corden, a.g.e., ss. 72-75.

Gümrük vergilerinin maksimum gelir elde edilmesi amacıyla kullanılması teklif eğrilerinden yararlanılarak da açıklanabilir⁽⁹⁾.

Şekil 2'de, gümrük vergilerini kamu geliri sağlamak amacıyla kullanan az gelişmiş ülkelerin gerçeğe daha uygun bir şekilde küçük oldukları varsayımı ile, dış dünyanın (A) teklif eğrisi OA, az gelişmiş ülkenin teklif eğrisi OB şeklinde çizilmiştir. Gelir elde etmek amacıyla konulan gümrük vergisine dış dünyanın misilleme yapmadığı varsayımı altında, B ülkesinin bu vergiden maksimum gelir elde edebilmesi için, kendisinin yeni teklif eğrisini OB' yapacak şekilde vergi oranını belirlemesi gerekmektedir. Çünkü şekile göre, B'nin maksimum geliri sağlayabilmesi, her iki ülkenin vergiden önceki teklif eğrileri arasındaki dikey farkın maksimum olmasına bağlıdır. Bundan dolayı, B ülkesinin LM/MN oranında vergi koyması zorunludur ve böyle bir durumda da B ülkesinin yeni teklif eğrisi L noktasından geçecektir.

Diğer taraftan, çeşitli ihraç mallarına ihracat vergisi koyarak belli bir düzeyde kamu geliri en az tüketim ve üretim maliyetiyle elde edilmek isteniyorsa, farklı ihracat vergilerinden kaynaklanan marjinal gelir elde etme maliyetlerinin eşitlenmesi gerekecek, bu da ihracat arz elâstikiyeti düşük olan mala yüksek vergi oranı, yüksek olan mala düşük vergi oranı uygulamak anlamını taşıyacaktır⁽¹⁰⁾.

Ancak gümrük vergileri ile ihracat vergilerinin gelir amacıyla kullanılmasında bazı sınırlamalarla karşı karşıya kalınacağını özellikle belirtmek gerekir.

Gümrük vergilerine ilişkin sınırlamaların⁽¹¹⁾ ilki, bu verginin gelir amacıyla kullanılmasının arzulanmayan koruyucu etkiye neden olmalarından kaynaklanmaktadır. Sıklıkla gelir amacıyla konan ithalat vergileri aşırı efektif korumaya yolaçabilmekte ve etkin olmayan endüstrileri teşvik edebilmektedir. Ayrıca, ara malları ve nihai mallar arasında arzulan hedeflerle uyumlu dikey ilişkinin kurulmasına yönelik vergi oranlarının belirlenmesi güç olabilecektir.

(9) David Greenaway, "Maximum and Optimal Revenue Tariffs : Concepts and Policy Issues", *Public Finance*, No. 1, 1982, Vol. XXXVII, ss. 68-69. Ayrıca, maksimum geliri sağlayan gümrük vergilerinin sabit geliri gösteren teklif eğrileri ile analizi için bkz. John A. Weymark, "Welfare Optimal Tariff Revenues and Maximum Tariff Revenues", *Canadian Journal of Economics*, XIII, No. 1, February 1980, ss. 615-631.

(10) W. Max Corden, a.g.e., s. 77.

(11) A.R. Prest, a.g.e., ss. 64-66; John F. Due, *Indirect Taxation in Developing Economies*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1970, ss. 52-53.

Diğer taraftan, konuya uzun dönemli kamu geliri elde edilmesine ilişkin bakış açısından bakıldığında, bilinen bir çelişki ile karşı karşıya kalınır. Kamu geliri elde etmek amacıyla talebinin gelir elâstikiyeti yüksek malları vergileme gereği ile üreticilere, piyasa ekonomisine derinliğine girmelerini sağlamak gayesiyle bu tür tüketim mallarını daha düşük vergileme ihtiyacı arasındaki bu çelişki diğer dolaylı vergilerde de önemli olmakla birlikte, kalkınmanın ilk aşamalarında olan ülkelerde ithalatın vergilendirilmesi sırasında üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü, bu ülkelerde sözkonusu malların ülke içinde üretilen mallardan ziyade ithal malı olması ihtimali daha yüksektir. Ayrıca, talebinin gelir elâstikiyeti yüksek olan tüketim mallarının ithali ağırlıklı olarak vergilendirilmek isteniyorsa, çeşitli nedenlerle kişisel gelirler düştüğünde, devletin bu düşüşten daha yüksek oranda vergi geliri kaybına uğrayacağıının gözönüne alınması gerekir.

Daha önce bahsedildiği gibi, kalkınmakta olan ülkelerde uygulanan gümrük vergileri vergi adaleti açısından da uygun görülmektedir. Ancak, adalet standartları açısından da sorunlar çıkabileceği gibi, pazardaki payını kaybetmek istemeyen ihracatçılar verginin bir kısmına katlanıyorlarsa, ithal malının vergisiz fiyatı düşecek ve bazı lüks mallar üzerine konan yüksek oranlı vergiler tüketim harcamalarına nispeten adil olmayan vergi yükü dağılımını gerçekleştirecektir. Bundan başka, yüksek gelir gruplarının harcamaları, gümrük vergileri ile vergilendirilmeyen ülke içinde üretilen mal ve hizmetler ile dış seyahat vb. üzerinde yoğunlaşıyorsa, gümrük vergileri yüksek gelir gruplarına daha ağır vergi yükü yüklemeye başarısız olacaktır.

Yine, ithalat vergisi oranlarının sürekli olarak artırılması perakende fiyatların yükselmesine neden olarak daha yüksek ücret taleplerine yolaçacağından, bunun enflasyonist sonuçları olacak ve sözkonusu sonuçların fiyatlar düştüğünde bile telâfisi olanaklı olmayacaktır.

Bunlardan başka, gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerinde bir azalma meydana gelmişse, ithalat yapabilmek için gerekli döviz miktarı azalmış demektir ve ithalatı kısıtlayıcı önlemlerin (miktar kısıtlamaları gibi) alınması gerekebilecektir. Bu durumda en muhtemel yol ithalatı yüksek malların ithalatını kısıtlamak olacaktır. Yüksek vergi hasılatı sağlayan bu malların ithalının ülke açısından zorunlu görülmemeleri nedeniyle sınırlandırılması neticesinde vergi gelirlerinde meydana gelen azalışın, ihracatın azalış oranından daha büyük oranda gerçekleşmesi sözkonusu olacaktır.

Konuya ihracat vergileri açısından bakıldığında, ihracatın gelir amacıyla aşırı bir şekilde vergilendirilmesinin, ithalatçıların talebinin fiyat elâstikiyetine bağlı olarak ihracat miktarını düşürdüğü ölçüde elde edilen gelirin azalacağı söylenebilir. İhracat vergilerinin az gelişmiş ülkelerin ihracatı içinde önemli yer tutan tarımsal ürünler ile hammaddeler üzerine konduğu düşünülürse, vergi gelirinin azalışının yanısıra ele geçen döviz miktarında da önemli bir düşüş meydana gelebilecektir.

Ayrıca ihracat vergileri, kalkınmanın ilk aşamalarında uygulanan gümrük vergileri gibi vergi adaleti açısından makûl vergiler olarak düşünülmemektedir⁽¹²⁾. Çünkü vergiye tabi ihracat mallarını üreten yüksek maliyetli üreticiler daha etkin üreticilerle aynı oranda vergi ödemekte, üretimi ve pazarlama yöntemlerini etkinleştirecek sermaye eksikliği ile karşı karşıya kalan küçük üreticiler diğerlerine nazaran vergi yükünden daha fazla zarar görmektedirler.

Verginin neden olduğu fiyat yükselişlerinin, üretimin başka yerde gerçekleştirilmesine yolaçabileceğini ya da vergilendirilen malın diğer mallarla ikâme edilmesine neden olma olasılığını da unutmamak gerekir. Şili'nin, doğal nitrat sanayisinin tekel konumuna sahip olması nedeniyle ihracatını vergilendirmesi sonucunda yapay nitrojen üretiminin 1. Dünya Savaşı sonrasında hızla artması bunun ilgi çekici örneklerindendir⁽¹³⁾.

İhracat vergilerine ilişkin diğer sınırlamalar⁽¹⁴⁾ ise şu şekilde sıralanabilir.

- Daha önce ifade edildiği gibi, ihracat vergileri tarım sektörünü vergilendirmek amacıyla da kullanılabilir. Ancak, tanımı gereği bu vergiler, ihraç edilen ürünleri vergilendirdiğinden, tarımsal gelirleri vergilendiren bir gelir vergisini sadece kısmen ikâme eden bir vergi olabilir.

- Yüksek ihracat miktarı ve/veya yüksek fiyatlar nedeniyle ihracatçıların gelirlerinin yükseldiği dönemlerde ödenmesi gereken ihracat vergisi artacaktır. Bu ek vergi gelirinin tüketimden ziyade tasarruflardan ödenmesi daha muhtemeldir. Eğer ülkede özel tasarruflara önem veriliyorsa, verginin özel tasarrufları azaltıcı bu etkisi bir başka sakıncayı oluşturacaktır.

(12) R. Goode, G.E. Lent ve P.D. Ojha, "Role of Export Taxes in Developing Countries", *Readings on Taxation in Developing Countries*, Third Edition içinde, (Editörler R. Bird ve O. Oldman), Baltimore 1975, s. 171.

(13) R. Goode, G.E. Lent ve P.D. Ojha, a.g.m., s. 159.

(14) A.R. Prest, a.g.e., ss. 68-69.

- Yine, ihracatın hacmine ve fiyatlara bağlı olarak, verginin hasılatı yıldan yıla dalgalanmalar gösterecektir. İhracat vergisinin gelirleri toplam kamu gelirleri içinde önemli bir yere sahipse, bu dalgalanmalar ekonomik istikrarın sağlanması sorununu yaratacak veya bu sorunu daha da ağırlaştıracaktır.

Diğer taraftan, genel olarak dış ticaret vergilerine kaynak dağılımı açısından bakıldığında, bu vergilere birinci en iyi vergi yapısı içinde yer olmadığı görülmektedir. Çünkü bu vergiler ayırımçı yapıları nedeniyle hem üretimde hem de tüketimde sapmalara neden olmaktadır⁽¹⁵⁾. Yine, ithalat ve ihracat vergilerinde kaçakçılık gelişmekte olan ülkelerin önemli bir problemidir. Dış ticaret vergileri yükseltildiğinde, kaçakçılık artıyorsa, dış ticaretin vergilendirilmesinden kaynaklanan kamu gelirinde net bir azalış bile meydana gelebilecektir⁽¹⁶⁾.

3- Dış Ticaret Vergilerinin Kamu Gelirleri İçindeki Payı ve Gelişimi

Vergi tutamakları (tax handle) teorisine göre, düşük gelirli ekonomiler idari bakımdan daha kolaylıkla toplanacak vergilerden gelir elde etmeye zorlanmaktadır. Ekonomi modernleştikçe gelir ve satış vergileri gibi daha karmaşık vergileri uygulayabilecek bir düzeye gelinebilecektir. Yani, gelişmiş ekonomilerin vergi sistemlerini oluştururken belirli bir seçme özgürlüğüne sahip olmalarına karşın, kalkınmakta olan ülkeler toplanması kolay vergileri uygulamak zorundadırlar. Böylece idari sınırlamalar kısmen de olsa kalkınmakta olan ülkelerdeki gerçek vergi yapısını belirlemektedir⁽¹⁷⁾. Sonuçta kalkınmanın ilk aşamalarında dış ticaret sektörü önemli bir vergileme kaynağını oluşturmakta ve çeşitli amaçlara ulaşmak için uygulanan gümrük vergileri (ve diğer ithalat vergileri) ile ihracat vergileri az gelişmiş ülkeler tarafından etkin bir şekilde uygulanabilmektedir. Ancak kalkınmayla birlikte dış ticaret vergilerinin toplam devlet gelirleri içindeki öneminin azalması beklenmelidir. Doğal olarak, dış ticaret vergilerinin oranlarının değişmemesi halinde bile, kalkınmayla birlikte dış ticaretin GSMH içindeki payının artmasıyla bu vergilerin hasılatı yükselecek ve bu, toplam devlet gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payını artırıcı yönde bir etkiyi ortaya çıkaracaktır.

(15) Charles Mansfield, "Tax Reform in Developing Countries". *Bulletin for International Fiscal Documentation*, March 1990, s. 139.

(16) R. Burgess ve N. Stern, a.g.m., s. 800.

(17) Charles Mansfield, a.g.m., ss. 137-138.

Öte yandan, dış ticaret vergilerinin oranlarının düşürülmesi halinde de ithalat ve ihracatın artmasıyla bu vergilerin hasılatı artabilecektir. Ancak, kalkınmayla birlikte dış ticaret/GSMH oranının değişmediği varsayıldığında, bu vergilerin devlet gelirleri içindeki öneminin giderek azalması şu gibi nedenlere bağlanabilir⁽¹⁸⁾.

Teknik ilerlemeler dolayısıyla dış ticaret vergileriyle diğer vergilerin, özellikle gelir vergisinin tahsil masrafları düşecektir. Dış ticaret vergilerinin tahsil masrafları kalkınmanın ilk aşamalarında zaten düşük düzeyde olduğu için, kalkınmayla birlikte bu vergilerin dışındaki vergiler optimal vergi yapısı içinde ağırlık taşımaya başlayacaktır.

İkinci olarak, genç endüstrileri korumada da kullanılan gümrük vergisi, bu endüstrilerin gelişmeleriyle ölçek ekonomileri ve öğrenme etkilerinden kaynaklanan faydaların elde edilmesi dolayısıyla oranı sabit iken bile daha koruyucu olacak, bu etki mamul malların ülke içindeki üretim kapasitesini artıracak, fakat elde edilen vergi gelirini düşürecektir.

Yine, kalkınmanın daha ileri aşamalarında ithalatın bileşimi değişecek, yarı mamul mallar, ara malları ile sermaye malları nispeten daha önemli olacaktır. Bu durumda, ithalat vergileri ile gelir elde edilmesi nihai mallara ilişkin efektif koruma oranının düşürülmesi pahasına gerçekleşecektir. Böyle bir sonuca yolaçmak istenmiyorsa, dış ticaret vergilerinin devlet gelirleri içindeki payı azalacaktır.

Bir diğer neden, dış ticaret vergilerinin gelir esnekliğinin kalkınmayla birlikte alternatif vergi geliri kaynaklarına nispeten düşme eğilimi içinde olmasıyla ilgilidir. Kalkınmayla beraber kamu harcamalarının GSMH'ya oranı çeşitli nedenlerle artma eğilimi içinde olduğundan, toplam gelir içinde dış ticaret vergilerinin payının azalması kaçınılmazdır. Dış ticaret/GSMH oranının değişmemesi durumunda dış ticaret vergilerinin ulaşacağı düzey belirlidir. Bu nedenle aradaki gelir farkı, etkin bir şekilde vergilendirilebilecek hale gelen kaynakların vergilendirilmesiyle kapatılacaktır.

Kalkınmayla birlikte ithal mallarının genel nüfusun tüketim yapısında önemli bir düzeye ulaşması ile yaygın bir şekilde tüketilen malların ülke içinde üretilmesi için gerekli girdilerin ithalinin artması, bu vergilerle vergi yükünün

(18) W. Max Corden, a.g.e., ss. 78-79 ve David Greenaway, "Trade taxes as a source of Government Revenue: An International Comparison", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 27, No. 2, June 1980, ss. 175-176.

adil dağıtılması amacıyla kullanılabilmesi olanağının ortadan kalkması bir başka sebebi oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, sanayileşmiş ülkelerin genellikle, kısmen GATT hükümleri, kısmen de dış ticarete koruyucu amaçlarla müdahale etmeleri nedeniyle gümrük vergilerini gelir elde etmek amacıyla kullanmadıklarını belirtmek gerekir.

4- Dış Ticaret Vergilerinin Ülkelerarası Karşılaştırması

Kamu gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payının kalkınmayla birlikte azalacağına dair ulaşılan teorik sonucun rakamlarla desteklenmesi gerekir. Bilindiği üzere, bir ülke ele alınarak, diğer koşullar sabit kalmak şartıyla (dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi), dış ticaret vergi gelirlerinin kalkınmayla beraber ne yönde geliştiği incelenebileceği gibi, belli bir dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu tür vergilerin payı ele alınarak kalkınmanın etkisine ilişkin sonuçlara ulaşılabilir. Burada da sözü edilen ikinci yol izlenecek ve çeşitli ülkelerde dış ticaret vergilerinin vergi gelirleri ile kamu gelirleri içindeki paylarından yola çıkılarak, kalkınma düzeyleri arasındaki farkın etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu etkinin incelenmesi amacıyla hazırladığımız tablolara geçmeden önce, bu konuda yapılan çeşitli çalışmalardan elde edilen sonuçlara kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Greenaway⁽¹⁹⁾ 1966-1972 dönemini ele aldığı çalışmasında, 14 sanayileşmiş, 36 az gelişmiş ülkenin kamu gelirleri içinde dış ticaret sektöründen elde edilen gelirlerin payının, ekonomik kalkınma düzeyi ve dış ticaret sektörünün büyüklüğü ile açıklanıp açıklanamayacağını araştırmıştır. İthalat+İhracat/GSMH oranının dış ticaret sektörünün büyüklüğünü, kişi başına gelirin ülkelerin kalkınma düzeyini gösterdiği bu çalışmada, dış ticaret vergilerinin nispi öneminin ülkenin kişi başına milli geliriyle birlikte değiştiği, dış ticaret sektörünün büyüklüğünün etkisinin daha az önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

68 az gelişmiş, 18 gelişmiş ülkenin ele alındığı Hitiris ve Weekes'in çalışmasında da aynı ilişki 1974-1978 dönemine ait beş yıllık gözlemlerin ortalamaları esas alınarak araştırılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır⁽²⁰⁾.

(19) David Greenaway, "Trade Taxes as a Source of Government Revenue : An International Comparison", a.g.m., ss. 175-182.

(20) T. Hitiris ve A.J. Weekes, "Fiscal Dependence on Trade Taxes and Economic Development : An Econometric Investigation", *Public Finance*, No. 2/1987, Vol. XXXXII, ss. 297-308.

- Azgelişmiş ülkeler kamu geliri elde edebilmek amacıyla büyük ölçüde dış ticaret vergilerini kullanmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin dış ticarete açıklık derecesi ne kadar fazla ise toplam kamu gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payı o kadar büyük olmaktadır.

- Genel olarak gelişmiş ülkeler dış ticaret vergilerini gelir elde etme amacıyla kullanmamaktadırlar. Bu nedenle, bu ülke grubunda azgelişmiş ülkelerde rastlanan ilişkiye rastlanmamaktadır.

- Dış ticaret vergilerinin mali açıdan önemli olduğu ve olmadığı noktayı belirleyen ve kişi başına milli gelir düzeyi ile ifade edilen bir "eşik" kalkınma düzeyi bulunmaktadır.

R. Burgess ve N. Stern'in⁽²¹⁾ yaptığı çalışmada ise dış ticaret vergilerinin kamu gelirleri içindeki payının yerine GSYİH içindeki payı ele alınmıştır. Sözkonusu çalışmada 82 gelişmekte olan ülkeye 1987 yılına ait dolar bazındaki kişi başına gelir rakamları ile 1987 yılına en yakın üç yılın verilerinden yararlanılmıştır. İthalat vergilerine ilişkin regresyon çalışması sonucunda, ithalat vergilerinin GSYİH içindeki payının, ülke ekonomisinin dışa açıklık derecesi (ithalat/GSYİH) ile pozitif, kişi başına gelir ile negatif ve ülke içindeki mal ve hizmetlere uygulanan vergilerden elde edilen vergi geliri (iç dolaylı vergiler/GSYİH) ile yine negatif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İhracat vergileri açısından da bu vergilerin GSYİH içindeki payı ile kişi başına gelir arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. İhracat vergilerinin GSYİH içindeki payının en yüksek olduğu sekiz ülke (Uganda, Zaire, Zambiya, Gana, El Salvador, Solomon Adaları, Mauritius, Fildişi Sahili) ise ilkel tarımsal ürünleri ihraç eden ülkelerdir.

D. Greenaway ve C. Milner'in⁽²²⁾ çalışması bir diğer örneği oluşturmaktadır. Devlet gelirleri ile ilgili olarak 1976-1982 yıllarına ilişkin yedi yıllık dönemin ortalama rakamları ve 1980 yılı GSMH verileri ile yıl ortasındaki nüfus ele alınarak hesaplanan ve ABD doları ile ifade edilen kişi başına gelir rakamlarının kullanıldığı bu çalışmada, kişi başına gelir ile dış ticaret vergilerinin toplam devlet gelirleri içindeki payı karşılaştırılmıştır. Ayrıca, ithalat vergilerinin toplam dış ticaret vergileri içindeki payı ele alındığından, dış ticaret ver-

(21) R. Burgess ve N. Stern, a.g.m. ss. 762-830, özellikle ss. 779-781.

(22) David Greenaway ve Chris Milner, "Fiscal Dependence on Trade Taxes and Trade Policy Reform", *Journal of Development Studies*, Vol. 27, No. 3, 1992, ss. 95-132.

gileri hasılatının içinde ithalat ve ihracat vergilerinin payının ne olduğu belirlidir. Bu çalışmada hesaplanan bazı rakamlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Kalkınma ile dış ticaret vergilerinin önemi arasındaki ilişkinin ortaya konması gayesiyle tarafımızdan hazırlanan tabloların ilki olan tablo 2'de 65 ülkeye ilişkin, 1982-1991 dönemine ait dış ticaret vergilerinin (ithalde alınan

Tablo 1: Dış Ticaret Vergileri ve Kişi Başına Milli gelir

Ülkeler	Dış Ticaret / Toplam Vergileri / Devlet Gelirleri (%)	Kişi Başına GSMH (\$)	İthalat Vergileri
			Dış Ticaret Vergileri (%)
Yemen	60.51	442	85
Sierra Leone	47.80	320	74
Sri Lanka	46.22	269	19
Mauritius	44.76	976	85
Etyopya	40.54	132	74
El Salvador	39.63	791	41
Gana	38.28	389	36
Dominik Cumh.	34.76	1236	71
Pakistan	33.46	327	66
Bolivya	33.42	630	57
Fiji	27.61	1856	92
Peru	26.94	1192	81
Tunus	25.20	1210	93
Filipinler	24.58	733	79
Tayland	24.03	686	81
Paraguay	23.02	1333	64
Gabon	22.95	4919	83
Kosta Rika	22.20	1438	66
Kenya	21.13	365	96
Kolombiya	21.02	1329	62
Nikaragua	20.01	1010	83
Hindistan	19.85	204	84
Barbados	19.84	2800	90
Meksika	19.34	2016	84
Kore	15.47	1544	99
İrlanda	13.22	4931	100
Türkiye	11.84	1273	97

Tablo 1'in devamı

Uruguay	11.02	2640	67
İspanya	8.50	5043	100
Endonezya	8.32	490	72
Venezuela	7.21	3365	85
Singapur	6.89	4064	100
Kanada	6.75	11017	67
İsrail	5.99	5140	91
Avustralya	5.43	10600	93
Güney Afrika	5.28	2474	92
Yunanistan	4.81	4031	97
Brezilya	4.15	2144	86
Yeni Zelanda	3.40	7313	100
Avusturya	1.76	8849	100
Finlandiya	1.70	9496	96
ABD	1.54	12451	100
İsveç	1.15	13132	100
Danimarka	0.95	11415	100
Norveç	0.80	12835	92
İtalya	0.30	6250	100
İngiltere	0.17	8954	94
Fransa	0.04	10684	100
Belçika	0.02	9994	100
Almanya	0.02	11398	100
Hollanda	0.01	10508	100

satış vergileri hariç) toplam konsolide merkezi hükümet vergi gelirleri içindeki paylarının gelişimi ile bu payların ortalama değerleri gösterilmiştir.

Sözkonusu tabloların ikincisi (tablo 3) ise çeşitli ülkelerde (47 ülke) dış ticaret sektörünün sağladığı vergi geliri ile bu ülkelerin çeşitli ekonomik karakteristikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla, 1989 yılı baz alınarak hazırlanmıştır. İki ve üç numaralı tabloları birlikte ele aldığımızda, aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1- Kişi başına GSMH'nın 1000 doların altında olduğu ülkelerde dış ticaret ve dış işlemlerden alınan vergilerin toplam cari gelir içindeki payı 1989 yılı itibarıyla % 6.39 ile % 44.6 arasında değişmekle birlikte, sadece Endonezya (% 6.39) ile Bolivya (% 8.7) % 15'in altındaki rakamlara sahiptir. Bu grup içinde yer alan ülkelerde dış ticaret vergilerinin vergi gelirleri içindeki ortalama paylarına bakıldığında, Nepal, Sierra Leone, Hindistan, Pakistan, Gana ve Sri

Lanka'nın % 32'nin üzerindeki oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bu ülke grubundaki Endonezya % 6.1, Bolivya % 16.5, Zimbabve % 16.7 gibi diğer ülkelere göre oldukça düşük oranlarla dikkati çekmektedir. Bu üç ülkenin diğer ekonomik karakteristiklerine baktığımızda, vergi sistemi içinde gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergiler ile ülke içinde uygulanan dolaylı vergilerden elde edilen gelirlerin toplam cari gelir içindeki payının Endonezya'da % 85.5, Zimbabve'de % 71 ve Bolivya'da % 34.5 olduğuna görmekteyiz. Yine bu ülkelerde GSYİH içinde tarımın payı sırasıyla % 23, % 13 ve % 32'dir. Görüldüğü gibi, vergi dışı gelirlerin % 37 (1989 yılı itibariyle)⁽²³⁾ gibi yüksek bir paya sahip olduğu Bolivya hariç diğer iki ülkede gelir ve satış vergileri etkin bir şekilde kullanılabildiğinden dolayı dış ticaret sektörünün nispeten önemsiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu üç ülkenin dışında, bu grupta yer alan ülkelerde dış ticaret sektörü oldukça önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır.

2- 1989 yılında kişi başına gelirin 1000-2500 dolar arasında olduğu ülkelerde dış ticaret sektörünün gelir kaynağı olma niteliğini nispeten kaybettiği görülmektedir. Bu ülke grubunda, sözü edilen genel eğilime istisna oluşturan Mauritius ve Kosta Rika dışında bırakılırsa, Arjantin % 25, 45 gibi bir payla dış ticaret sektöründen en yüksek geliri elde eden ülke olarak göze çarpmaktadır. Ancak, Tablo 2'de yer alan ortalama değerlere baktığımızda, bu ülkede dış ticaret vergilerinin vergi gelirleri içindeki payının ortalama % 14.54 gibi daha düşük bir pay olduğu görülmektedir. Diğer ülkelere ilişkin ortalama değerler ise Tunus ve Mauritius hariç % 30'un altında gerçekleşmiştir. Mauritius, Tunus ve Kosta Rika'da gelir, kâr ve sermaye kazançlarından elde edilen gelirler ile iç dolaylı vergilerin hasılatının toplamının toplam cari gelir içindeki payının sırasıyla % 33.8, % 33 ve % 26.2 gibi düşük düzeylerde olması dış ticaret sektörünün gelir kaynağı olarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

3- Kişi başına GSMH'nın 2500 doların üstünde olduğu ülke grubunda dış ticaret sektöründen alınan vergilerin toplam cari gelir içindeki payının % 17.4'ün altına düştüğü görülmektedir. Dış ticaret vergilerinin vergi gelirleri içindeki payına ilişkin ortalama değerler de dış ticaret sektörünün gelir kaynağı olma özelliğini kaybettiğinin göstergesi olmaktadır. Bu ülke grubunda ele alınan birkaç ülke dışında (Uruguay, Gabon, Kore ve İrlanda) dış ticaret ve dış işlemlerden alınan vergilerin toplam cari gelir içindeki payının % 5'in altına düşmesi ile bu ülkelerin kişi başına gelirinin 9000 doların üstünde olması

(23) World Development Report 1991, The World Bank, Oxford University Press, 1991, s. 226.

Tablo 2 : Çeşitli Ülkelerde Toplam Konsolide Merkezi Hükümet Vergi Gelirleri İçinde Dış Ticaret Vergilerinin Payı (% Olarak)

ÜLKELER	Ortalama Pay	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
A.B.D.	1.68	1.49	1.50	1.77	1.71	1.80	1.82	1.84	1.70	1.68	1.56
KANADA	4.96	5.14	5.59	6.07	5.44	4.83	4.42	4.30	3.96	.....	.....
AVUSTURALYA	4.99	5.69	5.13	5.34	5.65	5.70	4.98	4.94	4.53	4.38	3.60*
JAPONYA	1.29	1.29	1.13	1.16	1.01	1.39	1.40	1.46	1.38	1.39	.....
AVUSTURYA	1.58	1.47	1.51	1.51	1.51	1.52	1.62	1.71	1.73	1.63	1.64*
BELÇİKA	0.014	0.0059	0.011	0.0051	0.0048	0.00455	0.04351	0.02	0.015*	0.018*	.....
DANİMARKA	0.073	0.085	0.083	0.087	0.077	0.073	0.062	0.064	0.065	0.066*	.....
FİNLANDİYA	1.16	1.62	1.41	1.31	0.88	0.86	.....	1.19	1.08	1.00	.....
FRANSA	0.024	0.035	0.032	0.035	0.016	0.036	0.029	0.0185	0.00862	0.01225	0.01954
ALMANYA	0.0088	0.022	0.019	0.016	0.011	0.0113	0.00905	-	-	-	..*
YUNANİSTAN	0.69	1.85	1.55	1.02	0.55	0.159	0.138	0.163	0.154*	.....	.....
İZLANDA	16.45	18.81	17.15	17.82	16.22	14.34	14.37*	.....	.....	.....	.....
İRLANDA	8.70	11.08	8.55	8.17	8.29	8.48	8.00	8.24	8.84	8.67	.....
İTALYA	0.025	0.037	0.032	0.029	0.029	0.028	0.0254	0.039	0.012	0.010	0.010*
LÜXEMBURG	0.042	0.11	0.097	0.099	0.064	-	0.057	-	-	-	-
HOLLANDA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
NORVEÇ	2.68	3.61	4.35	5.33	3.97	4.31	0.73	0.65	0.57	0.61	.....
PORTEKİZ	3.59	5.00	4.31	3.39	3.2	2.74	3.45	3.99	2.71*	.....	.....
İSPANYA	3.70	4.79	4.63	4.52	5.18	2.96	2.73	2.64	2.18	.....	.....

Tablo 2'nin devamı

ÜLKELER	Ortalama Pay	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
İSVEÇ	0.62	0.66	0.72	0.62	0.64	0.56	0.57	0.66	0.62	0.61	.....
İSVİÇRE	7.93	8.96	8.80	8.11	7.78	7.75	7.59	7.29	7.21	.....	.....
İNGİLTERE	0.087	0.22	0.084	0.017	0.0033	0.091	0.16	0.092	0.052	0.068	.....
TÜRKİYE	8.00	.....	7.71	10.06	9.10	7.76	8.53	8.10	7.66	7.34	5.80
ARJANTİN	14.54	13.41	17.47	13.45	14.72	11.75	9.56	10.46	25.53	.....	.....
BREZİLYA	4.05	3.40	5.63	6.31	3.87	3.00	3.57	4.72	3.47	2.50	.....
MEKSİKA	8.71	35.96	8.00	2.99	4.38	6.31	5.80	3.91	6.12	4.93*	.....
G. KORE	14.58	13.33	15.75	15.35	14.19	16.92	19.20	15.53	12.37	12.99	10.23
MALEZYA	28.67	30.50	28.02	27.94	25.02	20.76	24.29	24.54	26.31	24.70	24.20*
SİNGAPUR	5.83	7.59	7.22	7.08	6.10	6.10	5.92	5.05	4.00	3.48	.....
Y. ZELANDA	3.65	3.61	4.35	5.33	3.97	4.31	4.31	2.38	.....	2.50	2.13*
BOLİVYA	16.50	26.16	13.05	16.66	19.10	16.74	21.86	17.25	13.62	11.07	9.58
KOSTA RİKA	26.56	25.98	18.95	22.68	22.46	24.79	26.45	39.07	37.12	26.27	21.85
PERU	20.97	26.41	24.15	23.37	24.90	23.06	22.58	15.54*	19.17*	19.50*	11.05*
EKVATOR	18.12	22.17	19.81	20.09	15.66	20.52	18.99	18.13	14.40	13.31	.....
ETYOPYA	28.58	31.69	31.71	32.25	26.62	28.24	25.77	23.84	.....	.....	.....
TAYLAND	22.76	22.21	22.40	24.43	22.93	20.63	21.88	24.66	24.09	23.85	20.58
TUNUS	35.96	36.21	39.67	39.18	37.74	33.35	32.55	35.87	35.58	35.45	34.07*
SRİ LANKA	35.45	35.09	37.35	43.69	36.13	35.33	36.94	34.77	34.71	31.59	28.98*

Tablo 2'nin devamı

ÜLKELER	Ortalama Pay	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
G. AFRİKA	4.82	5.35	3.63	2.72	3.16	4.13	4.09	6.17	9.34	.....	.....
PARAGUAY	12.96	12.55	11.94	11.79	11.70	12.09	11.15	11.89	14.50	19.09	.....
URUGUAY	10.47	11.22	12.97	12.41	10.10	11.48	10.02	9.26	8.15	8.69	.....
PAKİSTAN	40.41	36.67	39.72	38.65	40.14	42.32	.....	42.71	40.14	41.87*	41.51*
PANAMA	11.80	13.43	12.72	13.06	14.26	15.45	14.09	8.96	11.28	16.40	.....
FİLİPİNLER	27.78	26.45	30.58	32.40	23.86	19.79	28.30	25.78	29.30	28.40	33.00
VENEZUELLA	9.36	10.24	5.42	4.86	5.7	9.88	14.79	15.31	9.91	7.21	10.29*
ZİMBABVE	16.70	12.33	16.67	16.47	16.86	17.78	16.40	16.44	18.44	18.91	.....
DOMİNİK C.	36.35	26.42	29.46	30.29	34.36	33.33	43.47	45.58	42.83	41.48	.....
NEPAL	34.92	37.19	31.31	30.01	33.55	33.63	34.34	38.39	36.34	37.41	37.10
ENDONEZYA	6.10	5.05	4.76	4.07	3.70	6.92	10.86	6.28	6.59	6.75	.....
GABON	24.95	22.07	22.23	22.17	23.55	.....	.....	.....	33.95	26.19	24.55
KOLOMBİYA	18.88	18.97	17.12	13.44	18.99	22.16	21.05	20.57	18.74	.....	.....
İSRAİL	3.37	5.76	4.86	3.80	4.21	4.47	3.34	2.63	1.54	1.43	1.68
NIKARAGUA	11.06	10.82	7.61	6.95	5.50	8.28	.....	19.69	10.78	18.9	.....
LİBERYA	30.56	31.64	28.65	30.51	29.10	29.82	28.13	36.11	.....	.....	.....
FİJİ	33.61	29.97	30.92	31.05	33.15	33.16	33.48	35.14	38.20	37.85	33.27
ELSALVADOR	26.69	28.96	25.29	27.17	31.37	42.58	27.46	22.65	17.89	22.41	21.19
MAURİTUS	54.25	54.63	54.57	54.30	54.76	58.97	57.38	56.20	52.29	50.26	49.19

Tablo 2'nin devamı

ÜLKELER	Ortalama Pay	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
BOTSWANA	32.61	52.73	51.53	37.50	31.13	25.34	23.55	22.40	24.67	24.67	.....
SIERRA LEONE	43.76	47.42	39.86	41.75	42.47	42.93	55.99	36.46	45.30	41.71*	.....
SWAZİLAND	57.06	72.33	72.39	68.75	64.23	54.16	45.57	47.49	40.98	52.52	52.27e
BARBADOS	14.08	14.97	15.53	14.15	14.57	.....	14.84	12.46	12.05	.....	.....
YEMEN	45.98	60.50	60.49	56.37	58.35	54.87	41.36	34.54	33.28	29.21	30.89*
KENYA	19.88	28.02	24.41	23.84	21.65	23.54	22.58	19.89	18.14	16.79	.....
HİNDİSTAN	32.87	28.58	26.74	29.99	33.20	34.57	36.37	35.52	35.00*	35.90e	.....
GANA	42.03	16.88	54.28	45.35	49.38	45.97	47.53	38.12	.....	.....	.....

Kaynak : Government Finance Statistics Yearbook 1992 (IMF)'deki rakamlardan hesaplanmıştır.

* : Geçici rakamlardır.

..... : Veri bulunmamaktadır.

e : Tahmini rakamlardır.

Tablo 3 : 1989 Yılı İtibariyle Ülkelere Dış Ticaret Vergilerine Bağlılığı ile Çeşitli Ekonomik Karakteristikleri

Ülkeler	(1) Kişi Başına GSMH (\$)	(2) Dış Ticaret ve Dış İşlem Vergi- leri / Toplam Cari Gelir (%)	(3) İthalat Vergileri Dış Ticaret Vergileri (%)	(4) Gelir, Kâr ve Ser- maye Kazançları V. / Toplam Cari Gelir (%)	(5) Ülke İçi Mal ve Hizmet V. / Toplam Cari Gelir (%)	(6) GSYİH İçinde Tarım Payı (%)	(7) Toplam Nüfus İçinde Kentsel Nüfusun Payı (%)
Nepal	180	30.5	97.26	11.7	36.1	58	9
Sierra Leone	220	44.6b	99.19	26.3b	25.7	46	32
Hindistan	340	26.7	99.77 ^g	13.5	35.5	30	27
Pakistan	370	***30.2(1991)	100	***10.0(1991)	***32.2(1991)	27	32
Gana	390	***35.1(1988)	51.09(1988)	**28.70(1988)	**28.25(1988)	49c	33
Sri Lanka	430	28.5	90.46	11.00	48.1	26	21
Endonezya	500	**6.39(1990)	90.22	**61.84(1990)	**23.71(1990)	23c	30
Bolivya	620	8.7	93.18	4.9	34.5	32c	51
Zimbabve	650	17.1	100	45.3	25.7	13	27
Filipinler	710	***28.5b(1991)	100	***28.5b(1991)	***25.8b(1991)	24c	42
Dominik Cümh.	790	**39.93(1990)	94.53	**21.19(1990)	**22.31(1990)	15c	59
Peru	1010	18.3b	92.06 ^g	16.8b	54.5b	8c	70
Paraguay	1030	**11.74(1988)	100	**12.88(1988)	**25.4(1988)	29c	47
El Salvador	1070	16.8b	70.42	22.4b	45.5b	12c	44
Kolombiya	1200	**17.79	96.15	**27.73	**27.72	17	69
Tayland	1220	22.20	96.78	20.6	45.4	15c	22

Tablo 3'ün devamı

Ülkeler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Tunus	1260	27.9	98.81	12.9	20.1	14	54
Türkiye	1370	6.3	100	43.3	29.5	17	60
Panama	1760	**11.09(1990)	99.87	**15.61(1990)	**15.84(1990)	11c	53
Kosta Rika	1780	32.4	67.96	9.2	17	17c	47
Mauritius	1990	48.5	83.34	12.9	20.9	13	41
Meksika	2010	8.0	98.06	35.8	56.7	9c	72
Arjantin	2160	**25.45	17.09	**5.48	**15.37	14c	86
Malezya	2160	18	61.32	28.6	20.3	.....	42
Venezuela	2450	**8.2(1991)	100	**61.4(1991)	**3.4(1991)	6c	84
Brezilya	2540	**0.63(1990)	90.62	**6.13(1990)	**7.25(1990)	*9	74
Uruguay	2620	**9.78(1990)	94.31	**6.74(1990)	**35.87(1990)	11	85
Gabon	2960	**17.4b(1991)	95.38	**27.6b(1991)	**23.7b(1991)	10c	45
Kore	4400	10.9	100	34.8	32.4	10c	71
İrlanda	8710	7.6	100	34.0	31.6	*11	57
İsrail	9790	2.3	100	38	31.2	....	91
Singapur	10450	**1.65(1990)	100	**21.15(1990)	**13.21(1990)	0c	100
Yeni Zelanda	12070	**1.9b(1991)	99.24(1990)	**57.3b(1991)	**26.1b(1991)	*8c	84
Avustralya	14360	**3.3(1991)	97.91	**64.8(1991)	**20.6(1991)	*4c	86

Tablo 3'ün devamı

Ülkeler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
İngiltere	14610	0.1	100	38.8	31.1	*2	89
İtalya	15120	0.0	100	36.3	29.3	*4c	69
Hollanda	15920	0.0	-	27.4	21.9	*4	89
Avusturya	17300	1.6	99.89	17.9	26.2	*3	58
Fransa	17820	0.0	100	17.4	28.8	*3c	74
Kanada	19030	3.5	100	53.7	19.6	....	77
Almanya	20440	0.0	100	18.1	23	*2c	86
Danimarka	20450	0.1	100	39.4	40.3	*4	87
ABD	20910	1.6	100	52.5	3.2	*2c	75
İsveç	21570	0.5	100	19.6	27.6	*3	84
Finlandiya	22120	**0.90(1990)	100	**28.38(1990)	**45.53(1990)	*6	60
Norveç	22290	0.5	93.12	14.6	36.6	*3	75
Japonya	23810	**1.33(1990)	100	**68.97(1990)	**16.85(1990)	*3c	77

Kaynak: - 1, 2, 4, 5, 6 ve 7 numaralı sütunlarda yer alan rakamlar World Development Report 1991, The World Bank, Oxford University Press 1991'den alınmıştır.

- 3 numaralı sütuna ilişkin rakamlar Government Finance Statistics, Yearbook 1992, IMF, 1992 yılındaki verilerden hesaplanmıştır.

Notlar: * : Sözkonusu değerler 1989 yılından farklı yıllara ilişkindir. 1989 yılından farklı yıllara ait olan rakamların hangi yıllara ait olduğu belirtili ise bu yıllar parantez içinde belirtilmiştir.

** : Government Finance Statistics, 1992 yılından alınan rakamlardır ve toplam gelir içindeki payları göstermektedir.

*** : World Development Report 1993, The World Bank, Oxford University Press 1993'deki değerlerdir.

b : Sadece bütçe hesaplarını içermektedir.

c : GSYİH içinde tarımın payına ilişkin değerlerin altı fiyatlarıyla hesaplandığı belirtilmektedir.

g : Geçici rakamlardan hesaplanmıştır.

... : Veri yoktur.

kalkınma ile dış ticaret vergilerinin öneminin azalmasının kanıtı olarak gösterilebilir.

4- Bu ilk üç sonuçla bağlantılı olarak şunları söylemek olanaklıdır :

- Esasen kişi başına GSMH arttıkça dış ticaret sektöründen elde edilen gelirin toplam cari gelirler içindeki payı önemli ölçüde azalmakta ve diğer gelir kaynakları etkin bir şekilde kullanılabilir.

- Diğer taraftan, ülkeler belli başlı mallarda dünyanın önemli üreticileri olduklarında, ihracat vergilerini tekeli amaçlarla kullanmakta, dolayısıyla dış ticaret vergilerinin toplam gelir içindeki payı % 10'un üzerinde gerçekleşmektedir (Malezya, El Salvador, Kosta Rika ve Arjantin'de olduğu gibi).

5- Düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde diğer gelir kaynakları sınırlı olduğundan, dış ticaret vergileri önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. 1989 yılı itibariyle kişi başına gelirin 400 doların altında olduğu ülkelerde, kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payının en fazla % 33, GSYİH içinde tarımın payının en düşük % 27 olarak gerçekleştiği düşünülürse, gelir elde etme amacının ülke içi üretimi koruma amacından daha önemli olduğu açıktır. Ayrıca bu gibi ülkelerde her ithal malının ikâmesinin ülke içinde üretilmesi olasılığı da düşük olacaktır. Yüksek gelirli ülkelerde ise dış ticaret vergileri ülke içi üretimi korumak amacıyla konmaktadır.

5- Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi ve Dış Ticaret Vergileri

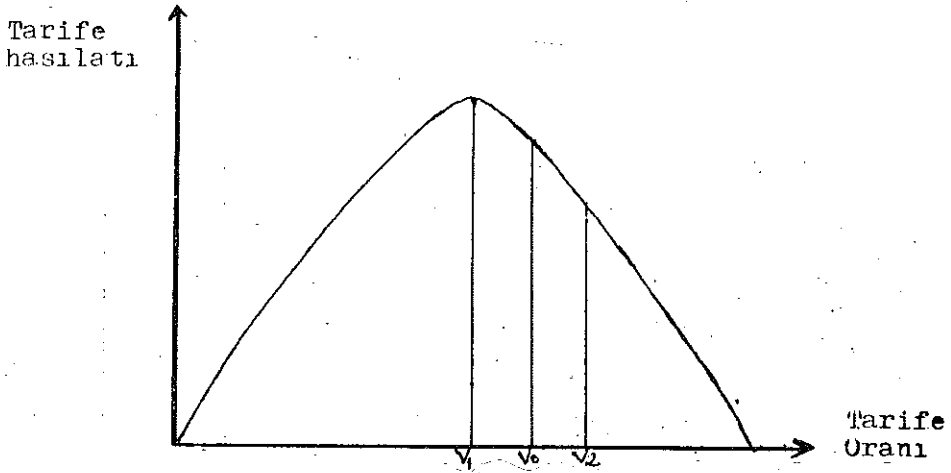
Uluslararası piyasalarda rekabet kurallarının geçerli olmasının sağlanabilmesi gerekçe olarak gösterilerek, ülkelerin dış ticaretlerini serbestleştirmeleri gerektiği öne sürüldüğü gibi, iktisadi büyümenin hızlandırılması amacıyla, ithalde alınan vergilerin gelir elde etmek gayesiyle değil, ülke içi korumak amacıyla uygulanması (meydana gelen gelir azalışının genel tüketim vergilerindeki artışla telâfi edilmesi) ve tarımsal gelirleri vergilemeyi hedefleyenler hariç ihracat vergilerinin, ihracat üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle kaldırılması tavsiye edilmektedir⁽²⁴⁾. Ancak dış ticaret vergilerinin kaldırılması ya da oranlarının indirilmesinin muhtemel ekonomik etkilerini in-

(24) Richard Hemming ve Kalpona Kochnar, "Büyümeyi Esas Alan Bir Maliye Politikasının Tesbiti", (Çev. Fevzi Devrim), i.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Prof. Dr. Bedi N. Feyzioğlu'na Armağan, 35. Seri-Yıl : 1991/1992, İstanbul 1993, ss. 85-86.

celemek bu çalışmanın boyutlarını aşacağından, sadece kamu gelirleri üzerindeki etkilerine değineceğiz.

Gümrük vergilerinin oranlarında yapılacak bir indirimin kamu gelirlerinin muhakkak azaltacağı düşünülebilir. Ancak bu sonuca ulaşmadan önce herhangi bir mala ilişkin maksimum gümrük vergisini sağlayan oranın düzeyine bakmak gereklidir. Bu durumu gümrük vergisi oranı ile verginin hasılatı arasındaki ilişkiyi gösteren şekil 3 ile açıklayabiliriz⁽²⁵⁾.

Şekil 3 : Gümrük vergisi oranı ile hasılat arasındaki ilişki

İthalat talep elâstikiyetine bağlı olan maksimum geliri sağlayan vergi oranının yasaklayıcı tarife oranının yarısına eşit olacak biçimde simetrik olarak çizildiği şekilden de görüldüğü gibi, gümrük vergisi oranı indirilmeden önceki vergi oranı V_2 ise, vergi oranının V_0 'a indirilmesi vergi hasılatını artıracaktır. Sonuçta marjinal vergi oranı indirimlerinin kamu gelirlerini nasıl etkilediği, indirimden önceki gümrük vergisi oranlarının maksimum hasılatı sağlayan oran olup olmadığına ve ithalat talep eğrisinin ilgili alandaki elâstikiyetine bağlı olacaktır. Eğer önceki tarife oranı hasılatı maksimize eden orandan yüksek ise, tarife oranındaki marjinal indirimler tarife gelirlerini muhakkak artıracaktır. Yine, tarife indirimi pozitif gelir etkisinin sonucu olarak talepte sağa doğru bir kayışı başlatarak hasılat artışına yolaçabilir. Ayrıca, serbestleşme kaçakçılığı ve

(25) David Greenaway, "Maximum and Optimal Revenue Tariffs", a.g.m., s. 74.

diğer yasa dışı uygulamaları azaltarak gelir artışı yaratabilir. Diğer taraftan, daha içe dönük ticaret politikası izleyen ülkelerde gümrük vergilerinin daha çok koruyucu amaç taşıdığı, küçük ülkelerle, kalkınmanın ilk aşamalarındaki ülkelerde ise gelir elde etme amacının önemli olduğu söylenebilir. Bundan dolayı, kalkınmanın ilk aşamalarında olan ülkelerde, daha ileri aşamalarda olan ülkelere nazaran tarife oranlarının hasılatı maksimum kılan orandan daha düşük olması ve tarife indiriminin kamu gelirlerini azaltması daha muhtemeldir⁽²⁶⁾.

Öte yandan, geleneksel ihracat malları üzerindeki ihracat vergilerinde büyük oranlı indirimle gidilmesi, bu vergilerin hasılatını çok büyük olasılıkla azaltacaktır. Geleneksel olmayan ihracat mallarına uygulanan ihracat vergileri bu malların ihracatını olumsuz yönde etkiliyorsa, vergi oranlarının indirilmesi ilgili alandaki arzın elâstikiyeti ve toplam ihracat içindeki payına bağlı olarak gelir artırıcı bile olabilecektir⁽²⁷⁾.

Görüldüğü gibi, dış ticaretin serbestleştirilmesinin kamu gelirlerine etkisinin ne olduğunu önceden söyleyebilmek olanaksızdır. Burada dış ticaretini serbestleştirmek isteyen ülkelerin kendi özel şartları önemli olmaktadır. Ancak, geleneksel malları ihracat eden ve gümrük vergilerini vergi hasılatı elde etmek amacıyla kullanan az gelişmiş bir ülkede kamu gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payı da büyük ise, dış ticaret vergilerinin sadece oranlarının indirilmesinin bile kamu gelirlerini azaltması olasılığı büyük olduğundan, bu ülkede dış ticaretin tamamen serbestleştirilmesi kararı kolaylıkla verilemeyecektir.

6- Sonuç

Kalkınmanın ilk aşamalarında bulunan ülkelerde dış ticaret vergileri önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Az gelişmiş ülkeler tarafından etkin bir şekilde tahsil edilebilen gümrük vergileri (diğer ithalat vergileriyle birlikte) ve ihracat vergilerinin kamu gelirleri içindeki payı kalkınmayla birlikte azalmaktadır. Başlangıçta vergi geliri elde etme amacıyla uygulanan ithalat vergileri ithal ikâmedici endüstrileri koruyan dış ticaret politikası aracı halini almaktadır. Yine, temelde ülke içinde etkin olarak vergilendirilemeyen üretim faktörleriyle belirli sektörleri (tarım gibi) kısmen de olsa vergilendirmeyi hedefleyen ihracat vergilerinin varlık sebebinin ortadan kalktığını görmekteyiz. Uluslararası piyasalarda tekeli güce sahip olunan belli başlı ürünleri vergilendiren ihracat vergileri ise varlıklarını bir müddet daha sürdürebilmektedir.

(26) David Greenaway ve Chris Milner, a.g.m.s., s. 96 ve 108.

(27) David Greenaway ve Chris Milner, a.g.m., s. 109.

Diğer taraftan, çeşitli nedenlerle (gümrük birliğine girilmesi ya da GATT gibi uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan nedenler vs.) dış ticaretlerini daha serbest hale getirmek durumunda kalan ülkelerde kamu gelirlerinin nasıl etkileneceğini önceden söyleyebilmek mümkün değildir ve burada ülkelerin kendi özel şartları önem taşımaktadır. Fakat dış ticaret vergilerinin kamu gelirleri içindeki payının büyük olduğu az gelişmiş ülkelerde, değil dış ticaretin tamamen serbest bırakılması, bu vergilerin oranında yapılacak indirimlerin bile kamu gelirlerini önemli ölçüde azaltacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AUGUIER, A. ve CAVES, R.E.; "Monopolistic Export Industries, Trade Taxes and Optimal Competition Policy", *The Economic Journal*, 89 (September 1979), ss. 559-581.
- BURGESS, ROBIN ve STERN, NICOLAS; "Taxation and Development", *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXI (June 1993), ss. 762-830.
- CORDEN, W. MAX; *Trade Policy and Economic Welfare*, Clarendon Press, Oxford 1974.
- DUE, JOHN F.; *Indirect Taxation in Developing Economies*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1970.
- ; "Customs Duties in Developing Countries", *Readings on Taxation in Developing Countries*, Third Edition içinde (Editörler Richard M. Bird ve Oliver Oldman), The Johns Hopkins Press, Baltimore 1975, ss. 174-185.
- GOODE, R.; LENT, GEORGE E. ve OJHA, P.D.; "Role of Export Taxes in Developing Countries", *Readings on Taxation in Developing Countries*, Third Edition içinde (Editörler R. Bird ve O. Oldman), Baltimore, 1975, ss. 174-173.
- GREENAWAY, DAVID; "Trade Taxes as a Source of Government Revenue : An International Comparison", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 27, No. 2, June 1980, ss. 175-182.
- ; "Maximum and Optimal Revenue Tariffs : Concepts and Policy Issues", *Public Finance*, No. 1, 1982, Vol. XXXVII, ss. 67-79.
- ve Milner, Chris; "Fiscal Dependence on Trade Taxes and Trade Policy Reform", *Journal of Development Studies*, Vol. 27, No. 3, 1992, s. 95-132.
- HEMMING, Richard ve KOCHNAR, Kalpona; "Büyümeyi Esas Alan Bir Maliye Politikasının Tesbiti", (Çev. Fevzi Devrim), İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Prof. Dr. Bedi N. Feyzioğlu'na Armağan, 35. Seri-Yıl 1991/1992, İstanbul 1993, ss. 83-89.

- HITIRIS, T. ve WEEKES, A.J.; "Fiscal Dependence on Trade Taxes and Economic Development : An Econometric Investigation", **Public Finance**, No. 2, 1987, Vol. XXXXII, ss. 297-308.
IMF, **Government Finance Statistics Yearbook**, 1988 ve 1992.
- LEVIN, JONATHAN; "The Role of Taxation in the Export Economies" **Readings on Taxation in Developing Countries**, içinde (Editörler Richard Bird ve Oliver Oldman), The Johns Hopkins Press, Baltimore 1967, ss. 341-354.
- MANSFIELD; Charles; "Tax Reform in Developing Countries", **Bulletin for International Fiscal Documentation**, March 1990, ss. 137-143.
- OECD, **Competition and Trade Policies**, 1984.
- PREST, A.R.; **Public Finance in Under-Developed Countries**, Second Edition, Redwood Press Limited, Trowbridge, Wiltshire, 1972.
- WEYMARK, JOHN A.; "Welfare Optimal Tariff Revenues and Maximum Tariff Revenues", **Canadian Journal of Economics**, XII, No. 1, February 1980, ss. 615-631.
- THE WORLD BANK, **World Development Report**, 1991 ve 1993, Oxford University Press, Washington.